

יש הסוברים שאין מצות גרידה כלל (מנחת חינוך; מקור ברוך), וכך ניתן להבין ברש"י. כדעה זו משתמע במשנה ובתורת כהנים.

לדעה שהגרידה היא חובה, יתכן שמדובר בקילוף דק של הכלי לצורך הסרת הדם (חמדת דניאל, ואינו ברור).

חובה מדאורייתא, המקבילה לכיבוס (אבני נזר); או מדרבנן, מפני כבוד הקדשים (יכהן פאר), או מגזירה משום כלים הראויים לכיבוס (חמדת דניאל). יש נפקא מינה בין הטעמים, לגבי כלי שאינו מקבל טומאה.

מערכה רמח. בגד וכלים שיצאו ונטמאו (צד,ב)

לכאורה, ניתן היה להציע פתרון אחר מזה שבמשנה: ניתן לטבול את הבגד או את כלי הנחושת בחוץ תחילה, ולאחר טהרתו להכניסו לעזרה כדי לקיים בו את מצותו (בבלי חרס אין תועלת בכך, שכן אינו נטהר במקוה). כמה טעמים נאמרו לשלילת אפשרות זו: א. אם נעשה כן, יתכבס קצת מן הדם על ידי הטבילה שלא במקום קדוש (משנה למלך הל' כלים כג,יא; חק נתן). ב. לא ניתן לטבול את הבגד הטמא בחוץ, כיון שהדם חוצץ בטבילה (תפארת ישראל אות כט); אך הקשו על כך, שלכלוך המצוי על מיעוטו של הבגד אינו חוצץ מן התורה, ואם טומאתו רק מדרבנן – הרי ניתן להכניסו בטומאה זו לעזרה לשם כיבוסו, כדברי הגמרא על בגד שנקרע, כדלהלן (מנחת חינוך קלח,י; שפת אמת). ג. לאחר הטבילה עדיין אסור להכניס את הבגד או הכלי לעזרה עד הערב שמש, ומאידך מצוה לכבס ולמרק בו ביום⁴.

להלן יידונו בפירוט כל הדינים המוזכרים במשנה: בגד, כלי חרס וכלי נחושת שיצאו ונטמאו.

א. בגד שיצא ונטמא

כאמור, בגד שניתן עליו דם חטאת ויצא מן העזרה ונטמא – קורעו, מכניסו לעזרה ומכבסו שם. רבינא בגמרא שואל על כך: אם הבגד נקרע – הרי אינו בגד יותר, ולא ניתן לקיים בו מצות כיבוס! הגמרא משיבה, שאין לקרוע את הבגד לגמרי, אלא יש לשירר בו "כדי מעפורת" שאינו קרוע, וכך לא יתבטל ממנו דין בגד. אמנם אמר רב הונא שבגד

למקדש. על כך הקשו אחרונים, שבגד ששייר בו כדי מעפורת טמא מדרבנן ובכל זאת מותר להכניסו למקדש לצורך מצות הכיבוס, כמבואר בגמ' ותירצו, שבלית ברירה אכן מכניסים גם בטומאה, אבל עדיף להמנע מכך כשאפשר (חיבת הקודש; עולת שלמה; חמדת דניאל). גם יש לחלק בין הכנסת דבר שכל טומאתו מדרבנן, לבין הכנסת דבר הטמא מדאורייתא אלא שאיסור הכנסתו הוא מדרבנן (משנה למלך הל' כלים כג,יא; חמדת דניאל).

4. המל"מ הנ"ל העלה אפשרות זו ודחאה, ולדעתו אין הלכה לכבס ולמרק בו ביום. ברם, בעל 'דם זבחים' כותב שהכיבוס צריך להיות בו ביום, על פי דברי הרמב"ן (ויקרא ו,כ) שהדין לכבס את דם החטאת בקודש עניינו שיש לנהוג בדם שעל הבגד כדינו לפני שניתן, שאסור להוציאו לחוץ, ולפי טעם זה הוא הדין שאסור להלינו ב'תוספות אחרות' על הספרא (צו פרק ו,ח), כתב כיוצא בזה לגבי המריקה, אך לא לגבי הכיבוס, וז"ל: "ונראה מה שאין מטבילו משום דמצות מריקתו לאלתר אחר זמן אכילתו, ואי הוה מטביל ליה הוה בעי הערב שמש. ולענין בגד נמי אינו תקנתא בטבילה לפי [] בטבילה". בכתב היד חסרה כאן מילה, ואפשר להשלים "שירד" (כמל"מ) או "שחוצץ" (כתפא"י). על כל פנים מוכח מדבריו שאין מצוה לכבס בו ביום.

נאמר בתורה בפרשת החטאת (ויקרא ו,כ): "ואשר יזה מדמה על הבגד, אשר יזה עליה, תכבס במקום קדוש". בפסוק הבא מפורטים דיני הכלים שהחטאת נתבשלה בהן: כלי חרס – טעונים שבירה, וכלי נחושת – מריקה ושטיפה במים. אף על פי שלא נאמר בתורה שגם פעולות אלו צריכות להיעשות במקום קדוש, הגמרא (צד,ב) דורשת כן מ"וכלי חרס" ומ"ואם בכלי נחושת"¹.

במשנתנו מבואר שגם כאשר הבגד יצא מחוץ לקלעים (כלומר: חוץ לחומת העזרה) יש להכניסו כדי לכבסו בעזרה, וכן הדין בכלי חרס ובכלי נחושת. הסוגיה עוסקת בשאלה, כיצד לקיים הלכה זו כאשר הבגד או הכלי נטמא.

הבעיה ופתרונה

כאשר הבגד או הכלי נטמאו בהיותם מחוץ לעזרה², מתעוררת בעיה: מחד, יש להכניס את הבגד או הכלי לעזרה, כדי לקיים בהם את מצותם במקום קדוש; ומאידך, אסור להכניס כלי טמא לעזרה³.

הפתרון המוצע במשנה הוא, לעשות פעולה המבטלת את הטומאה מהבגד או מהכלי, כך שניתן יהיה להכניסו לעזרה: יש לקרוע את הבגד הטמא, לנקוב את כלי החרס הטמא נקב קטן, וְלְפָחוֹת את כלי הנחושת הטמא בנקב גדול (שכן כלי נחושת אינו נטהר מטומאתו בנקב קטן). פתרון זה מעורר גם הוא שאלה, שדנה בה הגמרא: אם טומאת הכלי מתבטלת, הרי שאין כאן כלי (או בגד) כלל, ופקעה ממנו מצות הכיבוס, השבירה או המריקה ושטיפה, ואם כן, מה הועילו חכמים בתקנתם?

1. יש מפרשים שהלימוד הוא מו' החיבור, "מוסיף על עניין ראשון" (פסקי ר"ד; ראב"ד לספרא צו פרק ו,ז). המלבי"ם (צו אות סו) מסביר בדרך אחרת, שמשלשון הכתוב נראה שדין שבירת כלי חרס ומריקת כלי נחושת נאמרו כניגוד לכיבוס בגד, וממילא משתמע שאין הבדל בדינם אלא במה שנתפרש בהם: שבירה ומריקה לעומת כיבוס, אבל המקום שוה.

2. כך לשון המשנה: "נטמא חוץ לקלעים", ודנו האחרונים האם זה בדווקא, עיין שפת אמת, עולת שלמה, דם זבחים וחמדת דניאל.

3. איסור זה נובע מכך שמצות שילוח טמאים נוהגת גם בכלים, וכפי שדרשו בספרי (לבמדבר ה,ג) מהפסוק: "מזכר ועד נקבה תשלחו, אל מחוץ למחנה תשלחו" לרבות כלים (ר"ש ו'תוספות אחרות' על הת"כ צו פרק ו,ח). יש ראשונים המקשים על כך, שבעירובין קדב, דרשו מהכתוב "מזכר עד נקבה תשלחו" שהמכניס כלי חרס טמא למקדש – פטור, משום שאין לו טהרה במקוה או משום שאינו נעשה אב הטומאה, ואם כן מדוע צריך לנקוב את כלי החרס? (תוספות אחרות' שם; ספר יראים סי' רעז). היראים מתרץ, שמכל מקום יש איסור דרבנן להכניס כלי חרס טמא

ושייר בו כדי מעפורת פקע ממנו שם בגד מדאורייתא לעניין טומאה, ואילו לדין כיבוס לא פקע ממנו שם בגד⁸ תוס' מתרצים, שכיוון שבגד זה ראוי לחזור ולהיחשב כלי על ידי יחוד גרידא ללא שינוי מעשה (כגון שיחליט להשתמש בו למעפורת), חשוב הוא בגד לעניין מצות הכיבוס⁹. התירוץ צריך ביאור, מדוע הנימוק שהבגד יכול לחזור ולהחשב כלי אינו מועיל לעניין טומאתו? בתפארת ישראל (אות לא) מסביר, שבנוגע לשעבר – פקע ממנו שם הבגד, ולכן הטומאה שהיתה בו בטלה, אך בנוגע להבא – לא פקע מהבגד שם בגד שבו כשיכול לייחדו לשימוש אחר, ולכן יש בו דין כיבוס.

הראב"ד (בפירושו לספרא צו פרק ו, ח) כותב: "ובזבחים פריך: קורעו – אמאי? בגד אמר רחמנא יכבס, והא לאו בגד הוא! דמשייר בה כדי מעפורת במקום הדם ומכניסו לפנים ומכבסו, דכיון דקרע ליה רובא – בטיל ליה טומאה מדאורייתא, מיהו כיון דאיכא כדי מעפורת במקום הדם – בגד יכבס קרינא ביה". הראב"ד מחדש, אפוא, ששיוור כדי מעפורת צריך להיות במקום הדם דווקא, ומשמע שבא לתרץ בכך את קושיית תוספות, ונראה שכך הוא ביאור הדברים: הטומאה חלה על הבגד כולו, ולכן כיוון שנקרע הבגד – בטלה ממנו טומאתו. אולם מצות הכיבוס אינה חלה על הבגד כולו, אלא רק על מקום הדם, כמפורש במשנה לעיל (צג, ב), ולכן אין קריעת הבגד מפקיעה את מצות הכיבוס, כיון שהמקום הטעון כיבוס לא נקרע¹⁰.

ב. כלי חרס שיצא ונטמא

כאמור, כלי חרס שבישל בו חטאת ויצא מן העזרה ונטמא – נוקבו ונכנסו ושוברו בעזרה. הגמרא מקשה על כך, שהחרס הנקוב אינו 'כלי' ובטלה המצוה לשוברו! ומשיבה הגמ', שיש לנקב את הכלי "בשורש קטן", כלומר, נקב בגודל כזה ששורש דק עשוי לצאת דרכו. נקב זה אמנם מפקיע ממנו שם כלי לעניין טומאה, אך אינו מבטל ממנו שם כלי לעניין מצות שבירה (וכפי שהוסבר לעיל לעניין בגד).

זוהי גרסת הגמ' לפנינו, ובכמה ראשונים (תוס' ד"ה לא שנו; פסקי הרי"ד; רמב"ם הל' מעה"ק ח, כא). בפני רש"י

בגד טמא ובו דם חטאת. על מנת לאפשר את כניסתו לעזרה לצורך מצות כיבוסו יש לקרוע את רובו ולשייר "כדי מעפורת", שיעור מספר טפחים. הבגד אמנם טמא עדיין מדרבנן, אבל הותר להכניסו בטומאה זו לצורך מצות הכיבוס. לדעת הראב"ד מקום הדם צריך להיות כולל בחלק שאינו קרוע.

ושייר בו כדי מעפורת לא בטלה ממנו טומאתו⁵, אך הגמרא מסבירה שטומאה זו אינה אלא מדרבנן, ולכן מותר להכניסו לעזרה לצורך מצות הכיבוס⁶.

"מעפורת" היא צעיף, ומקובל היה לכסות בה את הראש (ולא רק את הצוואר, כמקובל היום)⁷. שיעורה לא נתפרש בגמ', אולם התוס' (חולין קכג, ב ד"ה לא שנו) מוכיחים מהגמ' שם שרוחבה פחות מחמישה טפחים.

תוס' (כאן ד"ה לא שנו) שואלים, מדוע כשקרע את הבגד

5. בגמ' בחולין קכג, ב-קכד, א נאמרו שני לשונות בשם רב הונא: לפי הראשונה בגד זה עודנו טמא, ולפי השנייה טהור. הגמ' כאן נוקטת כלישנא קמא, אולם הרמב"ם (הל' כלים כג, א) פסק כלישנא בתרא, ולא ברור כיצד הדבר מתיישב עם פסקו כדברי הגמ' כאן (עיינו משנה למלך שם ולחם משנה הל' מעה"ק ח, ט).

6. כך פירשו רש"י (צה, א ד"ה מדרבנן) ותוס' (צד, ב ד"ה לא שנו). הרמב"ם בפירוש המשנה במהדורה קמא פירש אחרת, שהמילים "מדרבנן הוא" אינן מוסבות על טומאת הבגד ששייר בו כדי מעפורת אלא על חיוב הכיבוס, לאמור: הגמ' חוזרת בה מהאוקימתא ששייר כדי מעפורת ומפרשת שמדובר בקריעה מוחלטת, המטהרת את הבגד לגמרי, ומדאורייתא בטלה ממילא גם מצות הכיבוס, ורק מדרבנן חובה להכניסו ולכבסו. כמה קשיים בפירוש זה: א. מכיוון שהגמ' חוזרת מתירוץ הקודם, ראוי היה לומר "אלא מדרבנן"; ויש ליישב, שלא נאמר כך כי לא הוזכר שם אמורא קודם לכן (חק נתן). ב. מכיוון שבכלי חרס ונחושת הגמ' מבדילה בין שיעור השבירה לטהרה לבין שיעור השבירה לקיום מצות שבירה כלי שנתבשלה בו חטאת, ראוי

7. עיינו רש"י כאן ובשבת קכ, א ד"ה מעפורת; מלכים א, כ, לח ותרגום ומפרשים שם; ערוך ערך מעפרת.

8. כך שואלים תוס' גם בנוגע לכלי חרס שנוקב וכלי נחושת שנפחת.

9. וכן מתרצים תוס' בנוגע לכלי חרס. אמנם לגבי כלי נחושת ביאור בצורה שונה, ראה לקמן.

10. ויש לעיין מה יאמר הראב"ד לגבי כלי חרס וכלי נחושת.

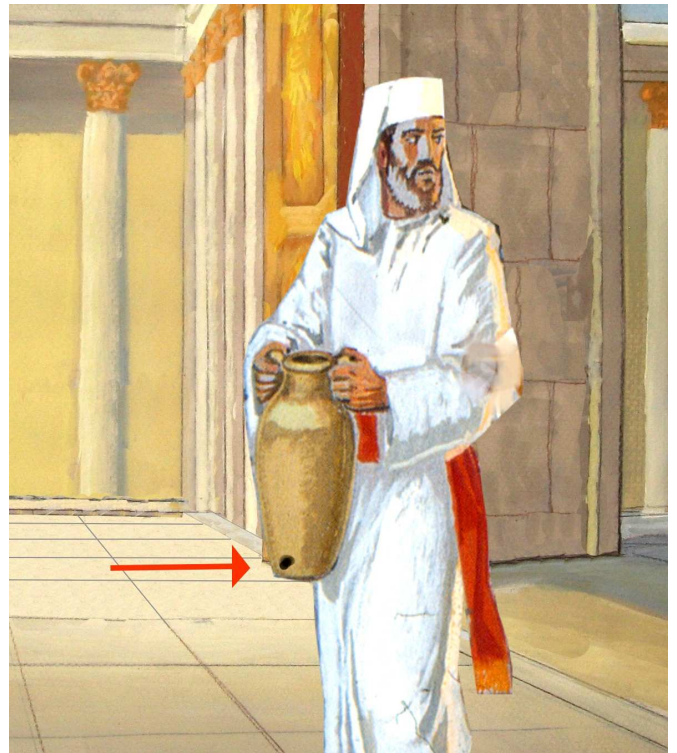
שיעור זה מוזכר במשנה בעוקצין (ב"י) ובגמ' בשבת (שם) לעניין הכשר זרעים, כלומר, שעציץ ובו נקב כזה דינו כקרקע. לעומת זאת לעניין טומאה וטהרה מצינו בכלי חרס שיעורים אחרים: שיעור 'ככונס משקה' לכלי המיועד למשקה¹⁴, ושיעור 'כמוציא זיתים' לכלי המיועד לאוכל. בכלי המיועד לאוכל וגם למשקה נאמר (בכלים פ"ג מ"א) ש"מטילין אותו לחומר בזיתים", ואינו נטהר עד שינקב בגודל 'כמוציא זיתים'. לפיכך תוס' (ד"ה לא שנו) תמהים, מה עניינו של שיעור 'שורש קטן' לכאן?

תוס' מתרצים בשני אופנים: האחד¹⁵, שהמשנה בכלים עוסקת בכלי המיועד לאוכל או למשקה בנפרד, אבל המיועד לאוכל ומשקה יחד, כגון סיר בישול הנדון כאן, שיעורו ממוצע, בשורש קטן (מפני שהנוזל סמיך יותר, והאוכל מסייע בסתימת הנקב); ותוס' מקשים על כך, שבמשנה (כלים ג"ב) נאמר שגם קדרת בישול, המשמשת לאוכל ומשקה יחד, שיעורה בזיתים. תירוץ אחר: מדאורייתא די בכדי שורש קטן כדי לטהר, ומדרבנן החמירו עד בזיתים, וכאן יש לעשות את הדין מדאורייתא (אולי משום שנקב כזית נחשב כבר כשבירה גמורה, ראה להלן), ולצורך מצות השבירה הותר להכניס את הכלי הטמא מדרבנן, כפי שנאמר בגמ' בעניין הבגד. רבנו פרץ (מובא בחק נתן) כתב תירוץ שלישי: המשנה בכלים מזכירה שיעור כזית כדי לטהר את הכלי מלקבל טומאה מכאן ולהבא, אבל כדי לטהרו רק מהטומאה שכבר חלה עליו די ב'כשורש קטן', וזהו הנדרש כאן¹⁶. שיטה אחרת כתבו בזבחי צדק וביעזרת כהנים' (לתו"כ שם): 'כזיתים' נדרש בכלי הניקב מאליו, אבל כאן האדם נוקב בכונה לטהר, ולכן די בשיעור שורש קטן (חילוק כעין זה מופיע כבר ברמב"ן בחולין קכ"ג, א).

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ח"ב, פוסק: "כלי חרש... נטמא בחוץ – נוקבו בכדי שורש קטן כדי שיטהר ומכניסו ושוברו בפנים. ואם נקבו נקב גדול מזה - אינו שוברו בפנים, שהרי אינו כלי, ואין שוברים בפנים אלא כלים", וכן כתב בפירוש המשנה כאן. לדעתו שיעור 'שורש קטן' הוא מדויק, בכדי שמחד גיסא תתבטל הטומאה מהכלי ומאידך גיסא עדיין יחשב 'כלי' לעניין מצות שבירתו בעזרה¹⁷. אולם על

(ד"ה מדרבנן וד"ה ומשני) היתה גרסה שונה¹¹, לפיה הגמ' מתרצת "דרצף ליה מרצף", ורש"י תמה על כך, שלא שייך 'לרצף' כלי חרס (ראה להלן דיון על לשון זו), וכתב שכנראה הדברים אמורים על כלי נחושת, ולגבי כלי חרס יש לתרץ אחרת, שנוקבו בשיעור 'כמוציא משקה', כלומר, הנקב הדרוש כדי שמים הנמצאים בכלי יזלו החוצה¹².

מהו שיעור 'שורש קטן'? בגמ' בשבת (צה"א) מבואר, שנקב זה גדול יותר מנקב 'ככונס משקה', כלומר, הנקב הדרוש כדי שמים הנמצאים מחוץ לכלי יכנסו פנימה ('כונס משקה' גדול מעט יותר מ'מוציא משקה' המוזכר ברש"י כאן, שכן למים קל יותר לצאת מהכלי מאשר להכנס אליו), ומאידך, זהו נקב קטן יותר מ'כמוציא זיתים', כלומר, נקב בגודל שזית עשוי לצאת דרכו. ולשון המאירי שם, שכדי 'שורש קטן' הוא "פחות מכזית מעט"¹³.

כלי חרס טמא שנתבשלה בו חטאת (בזמן היותו טהור). יש לנקבו כדי "כשורש קטן", כשיעור מעט פחות מכזית (מאירי, ראה את המסומן בחץ). בכך הכלי נטהר, ועדיין יש עליו שם 'כלי' הראוי לשבירה.

14. בגמ' בשבת שם הוזכר שיעור 'כמוציא משקה' לעניין טומאה וכונס משקה' לעניין כלי הכשר למי חטאת, אך 'כמוציא' נאמר רק לגבי הדין המיוחד של גסטרוא, שאם ייחד שבר כלי חרס לשימוש – הוא מקבל טומאה, ונטהר ממנה כבר כשיינקב בשיעור 'כמוציא', אבל בסתמא השיעור לטומאה בכלי המיועד למשקים הוא 'ככונס', עיין ברש"י שם ד"ה גסטרוא וד"ה ועדיין כלי הוא לקדש, ותוס' ד"ה טהור מלקדש.

15. בפירוש לתו"כ (צו פרק ו, ח) המיוחס לר"ש מובא תירוץ זה בשם ר"י הזקן ('רבנו יצחק'). נראה שקושיית תוס' עליו והפירוש החלופי הם מדברי בעל התוס' בזבחים, רבנו ברוך תלמיד ר"י הזקן.

16. מצאנו כיצא בזה בכלי שהשתנה לכלי אחר, שטומאתו הקודמת פרה ממנו אבל ראוי הוא לקבל טומאה חדשה (תוספתא כלים ב"מ פ"א ה"ד, ושם מחלוקת בדבר).

17. אך עיין באבן האזל, שלדעתו אין זה מסתבר שנקב הגדול מעט יותר משורש קטן כבר נחשב כשבירה, וכוונת הרמב"ם לנקב כזית דווקא. ועיין לעיל בשם המאירי, ש'כשורש קטן' הינו מעט פחות מכזית.

11. וכן בכת"י מינכן ועוד, עיין דק"ס.

12. כך כתב גם ב'תוספות אחרות' על התו"כ (שם). יש שהגיהו ברש"י: "ככונס משקה", על פי הגמ' בשבת להלן הערה 14, ובחק נתן יישב הגרסה "כמוציא".

13. אומדן השיעור: שיעור זה מוזכר לגבי הנקב המחשיב את העציץ כקרקע, כדלהלן, ובדומה לכך הוזכר בחז"ל לעניין ערלה שיעור 'מחט של מיתון' (ערלה פ"א מ"ד), המשמשת את האורגים למתיחת הבד (עיין במפרשים שם), ונראה שהשיעורים שווים, או שעל כל פנים שיעור 'שורש קטן' קטן מן המחט האמורה (עיין מנחת שלמה ח"א סי' סט). מסתבר, אם כן, שמדובר ברוחב מילימטרים ספורים. גם מתוס' כאן (ד"ה לא שנו) משתמע ש'שורש קטן' קרוב ל'כונס משקה', ועד גודל זה ניתן עדיין להשתמש בכלי לבישול, ראה להלן. בפוסקים נאמרו מחמת הספק שיעורים שונים בדבר לחומרא, החל מ-1 מ"מ (כגון בשמיטה, שהחל מגודל זה העציץ אסור במלאכה מדאורייתא) ועד 2 ס"מ (כגון בערלה, להחשיב את העציץ כמחובר ולא יצטרכו למנות לו שוב את שנות הערלה), עיין 'קטיף שביעית' פרק יח הערה 5. לעניינו קשה להחמיר לכאן או לכאן, שכן לרמב"ם שיעור זה הוא בדווקא, אין לפחות ממנו ולא להוסיף עליו, ראה להלן.

ג. כלי נחושת שיצא ונטמא

כאמור, כלי נחושת שבישל בו חטאת ויצא מן העזרה ונטמא – פוחתו ונכנס ומורקו ושוטפו בעזרה. הגמ' (צה,א) מקשה על כך, שאם הכלי נפחת – אין זה 'כלי', וממילא מתבטל גם חיוב מריקתו בעזרה! הגמ' משיבה: "דרציף מרציף". רש"י מפרש: "אחר שפוחתו מכין עליו בקורנס ומחברו, וחזר שם כלי עליו", וכן פירש הר"ד בפסקיו. גם הרמב"ם (ח,כא) כותב: "וכן כלי מתכות... פוחתו עד שיטהר ומכניסו, וחזר בפנים ומרדדו, עד שיתם הפחת ויחזור כתבנית הכלים, ואחר כך מורקו ושוטפו בפנים"²².

אולם התוספות (ד"ה לא שנו) מקשים: אם ניתן לתקן את הכלי ובכך להחיל עליו חיוב מריקה ושיטיפה שכבר פקע ממנו, מדוע לא אמרה הגמ' כך גם לגבי בגד, שיקרענו לגמרי ושוב יתפרגו? על כרחנו יש לומר, שאם בזמן כלשהו בטל הכלי לגמרי ופקע חיוב הכיבוס או המריקה – החיוב אינו שב ומתחדש בתיקון הכלי, כיוון שאין זה הכלי שנתחייב בכיבוס ומריקה, ופנים חדשות באו לכאן! לפיכך פירשו ש'רציף' אינו תיקון הכלי אחרי פחיתו, אלא פירוש ל'פוחתו', שיהפוך את הכלי, כך שחלקו הפנימי יהיה בחוץ, וחלקו החיצון – בפנים, ולא יעשה בו נקב (רבנו פרץ, מובא בחק נתן). באופן זה הכלי נטהר, ועדיין נשאר בו חיוב מריקה, מפני שכל הזמן היה 'כלי'.

הראב"ד על התו"כ (צו סוף פרק ו) כותב: "פוחתו – מפרש לה התם דרציף ליה מרציף, שלא נתבטל לגמרי מתורת כלי, שהרי יכול לתקנו ביד". נראה שמפרש כתוס' ש'רציף' הוא פירוש ל'פוחתו'²³, אבל לא מדובר על הפיכת הכלי, אלא על מעיכתו²⁴, ובכך נטהר, אבל עדיין נחשב 'כלי' כי ניתן לתקנו בידו.

שחידש חידוש גדול, ששבירת כלי חרס מטהרת רק בצירוף הערב שמש, וז"ל: "לפי ששתי מדות בנשברין: אם נשברו לגמרי פיורין דקין, שאין ראוי לשום כלי בעולם – חשובין כעפרא ואין צריכין הערב שמש, אבל אם ראוי לכלי אחר, כגון... כלי חרס שניקב במוציא משקה... הואיל וכלי הוא עדיין לענין אחר... צריך הערב שמש לתרומה".

יתכן להבין כתפיסה עקרונית זו גם משיטת רש"י בחולין (קכג,א ד"ה טלית), המובא בתוס' כאן, לפיה כלי חרס שנשבר ועודנו ראוי לשימוש אחר נטהר מטומאתו הקודמת ומקבל טומאה מכאן ולהבא, אפילו אם לא ייחד את הכלי במפורש לשימוש האחר (ותוס', לשיטתם הנ"ל בתפיסת הדין, חולקים על רש"י ומצריכים ייחוד). ויש להעיר, שרבנו בחיי עצמו כותב בהמשך דבריו, שלאחר השבירה החרס "יצא מתורת כלי", כדעת תוס', ובניגוד לכאורה למה שהסברנו בשיטתו, וצריך עיון.

22. יש מקשים על פירוש זה, מהדין שכלי מתכות ששברו וחזר ועשה מהם כלים חזרו לטומאתן הישנה (כלים פ"א מ"א), ואם כן אסור להכניסם לעזרה! ומתצמים טומאה זו אינה אלא מדרבנן, ולצורך מצות מריקה ושיטיפה – הקילו בטומאה דרבנן, כמו בגד ששייר בו כדי מעפורת, שעדיין הוא טמא מדרבנן, ובכל זאת מותר להכניסו לעזרה לצורך מצות כיבוס. ומלשון הרמב"ם הנ"ל נראה שיש לתקן את הכלי דווקא לאחר הכנסתו לעזרה, ואולי מהטעם הנ"ל, שיכנס לעזרה בעודו בטהרה וכשמתקנו חזרת עליו הטומאה, ואז מצות כיבוסו קודמת למצות הוצאתו מהעזרה (דם זבחים, וראה לעיל הערה 2).

23. וכן משמע בפירוש רבנו הלל שם: "לאו דפוחתו לגמרי... אלא דרציף ליה מרציף".

24. כך אכן מובנה של לשון 'רציף' בכמה מקומות, כגון בנדה י"ד,א "מאכולת רצופה" (עזרת כהנים) על התו"כ שם, ושם ביאר את העניין כאן בדרך מיוחדת.

פי דעת רבנו פרץ הנ"ל, שכלי שניקב כשורש קטן עדיין מקבל טומאה מכאן ולהבא, מסתבר שעדיין יש עליו שם 'כלי' עד 'כמוציא זיתים', ולא כרמב"ם.

על פי כל ההסברים הנ"ל, מוכח לכאורה מהמשנה ששבירת כלי חרס הנדרשת לענין טהרתו, מדאורייתא לפחות, מועטת יחסית לשבירה הנדרשת לקיום דין כלי חרס שהתבשלה בו חטאת. הדבר מתמיה, לכאורה, שכן לשון התורה שוה בשני הדינים: "ואותו תשבורו" (ויקרא י"א,לג), "וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר!"

נראה מדברי תוס', שמסברה יש להבדיל בין שני דיני השבירה: שבירה לטהרה צריכה לבטל את הכלי משימושו הנוכחי ככלי בישול, ואילו שבירה בחטאת צריכה לבטל את הכלי מכל שימוש אפשרי בעתיד¹⁸. טעם הדבר, כנראה, ששבירת הסיר מהווה ביעור הנותר מן העולם (תוס' צו,א ד"ה אלא, וראה מערכה רמג), ולא רק הפקעתו משימושו כסיר בישול, ולשם כך נחוצה שבירה חמורה יותר.

רבנו בחיי (ויקרא ו,כא) חולק, כנראה, על תוס', שכן כתב שגדר השבירה זהה בטהרה ובחטאת¹⁹. על פי דרכו נראה להסביר את המשנה אחרת: אילו סיר הבישול היה טהור – די היה בנקיבתו כשורש קטן כדי לקיים בו את מצות השבירה²⁰. ברם, מכיוון שנטמא והיה צורך לעשות בו שבירה מסוימת לטהרתו מחוץ לעזרה (ובה איננו מקיימים את מצות שבירת כלי החטאת, שאינה אלא בעזרה) – נדרשת פעולת שבירה נוספת בפנים (ושמא די אפילו בנקב נוסף באותו גודל). כך מדויקת לשון הגמ' בקושייתה על משנתנו: "כלי אמר רחמנא, ולא כלי הוא!", ולא "שבירה בפנים אמר רחמנא, והא שברו בחוץ", ומכאן שהשבירה בחוץ איננה שוללת את האפשרות לשבור שוב בפנים, אם נותר בידינו 'כלי' הראוי לשבור²¹.

18. לשון תוס': "תימה, מאי שנא דלענין טומאה... ונראה לפרש, כיון שמועיל לו ייחוד לאותו... כלי שניקב בשורש קטן... חשיב הוא כלי ובגד לענין דם חטאת, כיון דאין מחוסר מעשה אלא ייחוד בעלמא".

19. זו לשונו: "מה שאמר 'שָׁבַר' ולא אמר 'תְּשַׁבֵּר' כמו שאמר 'תְּכַבֵּס', לפי שלשון שבירה ענינו שישבור הכלי שניים ושלווה שברים כדי שלא יצלח למלאכה היא שהיה ראוי תחלה, ואלו אמר 'תְּשַׁבֵּר' היה מתבאר מזה לשבורו שברים קטנים יותר מדאי, עד שלא יוכל אדם להשתמש באחד מחלקי השברים לשום דבר בעולם... ולא בא הכתוב לומר אלא שישברנו שבירה קלה, שיתבטל הכלי מתשמישו הראוי. והו שכתוב: 'כל אשר בתוכו יטמא ואותו תְּשַׁבֵּרוּ', ולא אמר 'תְּשַׁבֵּרוּ'".

20. ראה לעיל מערכה רמג, שיש ממצאים התומכים בדעה זו.

21. יש להבהיר יותר את יסוד המחלוקת: מתוס' נראה שלדעתם 'שבירה' היא ביטול החפץ מתורת 'כלי', וכלשונם: "דנקיב ליה בכדי שורש קטן, והשתא אם כן לאו כלי הוא, שהרי מיטרה מטומאתו", ואם כן לא יתכן לשבורו פעמיים, אלא אם כן יש הבדל בגדר ה'כלי' בין הטומאה לבין החטאת, וכפי שתירצו. תפיסה זו מופיעה בבהירות בשו"ת הר"ד (סי' קיא): "שהשבירה מבטלת את הכלי מתורת כלי ומשום הכי מטרתו אותו, דכבר לא הוי כלי, וגלי רחמנא בכלי חרש והוא הדין בכל הכלים, דטעמא דמילתא משום דבטל מתורת כלי, ומה לי כלי חרש מה לי שאר כלים". וכך עולה מהרמב"ם (הל' ברכות ו,יא): "וכלים שנסברו שבירה המטהרת אותן מידי טומאה אין נותנין בהם לידים מפני שהן שברי כלים", ומקורו בגמ' בחולין קו,א, שם אומר רבא שכלי שניקב ככונס משקה פסול לנטילת ידים (אלא שאפשר שזהו שיעור מיוחד בהל' נטילת ידים, עיין ביאור הלכה בסי' קנט ס"א ד"ה בטל מתורת כלי).

אך יש שתפסו אחרת, ש'שבירה' חלקית של הכלי היא מעשה המטהר, כעין טבילה במקוה. כך נראה מדברי רבנו משולם (בספר הישר לר"ת, חלק השו"ת, סי' מט),

שבירה יצא אל מחוץ לעזרה ונטמא, יש לטהרו על ידי קלקול מסוים ואז להכניסו ולבצע את מצותו. נראה מהמשנה שאי אפשר לפתור את הבעיה על ידי טבילתו בחוץ, וטעמים שונים נאמרו לכך באחרונים: שמא יתכבס; הלכלוך שעליו חוצץ בטבילה; חובה לעשות מצותו בו ביום ואי אפשר להמתין להערב שמש. הגמ' מוסיפה, שהקלקול צריך להיות כזה שגם לאחריו החפץ יחשב 'כלי', לצורך קיום המצוה האמורה בו.

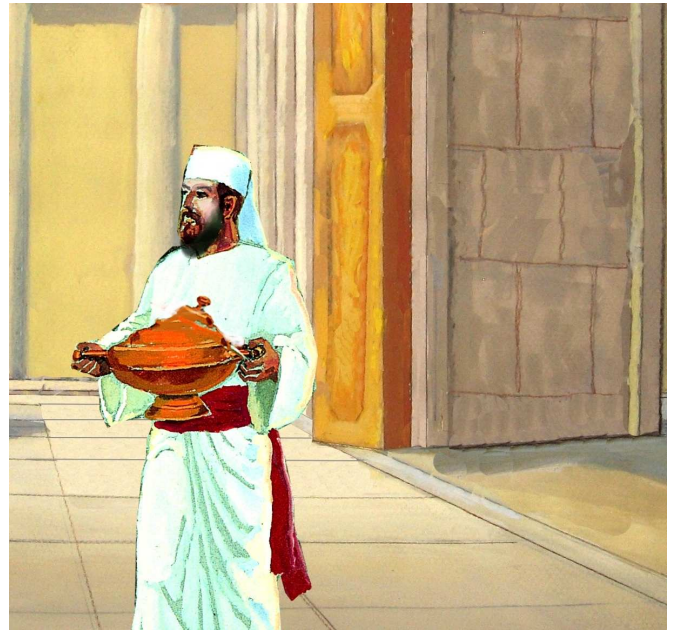
טהרת הבגד – יש לקורעו ולהשאיר בו שיעור 'כדי מעפורת'. בכך כבר נטהר מדאורייתא ועדיין טמא מדרבנן, וטומאה זו נדחית מפני מצות הכיבוס. לעניין הכיבוס עדיין דינו כ'בגד', מפני שאם ייחד אותו לשימוש נוסף – ישוב לקבל טומאה (תוס'), או מפני שהחלק הטעון כיבוס לא נקרע (ראב"ד).

טהרת כלי החרס – יש לנקבו כשיעור המאפשר יציאת 'שורש קטן' (גרסת רוב הראשונים, ולרש"י גרסה שונה). במקורות אחרים על טהרת כלים הוזכרו שיעורים אחרים: 'כונס משקה' – למשקים, וכזית – לאוכל, ושיעור 'שורש קטן' ממוצע ביניהם. כמה הסברים נאמרו לאזכורו כאן: זהו השיעור מדאורייתא לאוכלין, ו'כזית' רק מדרבנן (תוס'); 'שורש קטן' מועיל רק לטהר למפרע, ו'כזית' אף להבא (רבנו פרץ, וברמב"ם משמע שחולק בדבר); 'שורש קטן' מועיל לטהר בנקב הנעשה בכזונה, ו'כזית' אף בנעשה מאליו (זבחי צדק ועזרת כהנים). לאחר נקיבה כשיעור זה, הנחשבת 'שבירה' לעניין טהרת הכלי, עדיין לפנינו 'כלי' שניתן לקיים בו את המצוה לשבור סיר חטאת. טעם הדבר, ששני מיני השבירה שונים מהותית זה מזה (משמע בתוס'), ולפי זה השבר הנדרש כאן גדול יותר), או שה'שבירה' היא פעולה שניתן לחזור עליה פעמיים באותו כלי, ואין היא משנה בהכרח את מהות הכלי וצורתו (משמע ברבנו בחיי, ולפי זה גם שבר קטן מועיל כאן).

טהרת כלי הנחושת – במשנה נאמר שיש לפוחתו. לדעת רש"י והרמב"ם אי אפשר לשברו באופן שיטהר ומאידך ישאר 'כלי', אלא מדובר על שבירה גמורה ולאחר מכן יש לתקנו מחדש; ואין זה מבטל את מצות המריקה, כי היא חלה על שיירי החטאת עצמם, ולא על הכלי שהתבטל. לדעת תוס' והראב"ד ה'פחיתה' נעשית באופן שהסיר נטהר ונשאר 'כלי', דהיינו שיהפוך את הכלי, שחלקו הפנימי יהיה חיצוני (תוס'), או ימעכנו באופן שניתן לתקנו ביד (ראב"ד).

בשיטת רש"י והרמב"ם יש לומר, שבאמת גם בבגד ניתן היה לקורעו לגמרי ואחר כך לתופרו, אלא שהגמ' הציעה דרך פשוטה יותר, לקרוע באופן חלקי, ואפשרות זו אינה קיימת בכלי מתכות, שכן אינו נטהר אלא בנקב גדול המבטלו לגמרי מתורת כלי, ולכן אין ברירה אלא לתקן אותו.

נראה שיש כאן מחלוקת עקרונית בגדר מצוות אלו שבפרקנו: לפי תוספות, דין הכיבוס, השבירה או המריקה ושטיפה, חל על הבגד או על הכלי; ולכן אם התבטל הבגד או הכלי – פקעה המצוה לגמרי ואי אפשר להחיל את חיובה מחדש על ידי תיקונם²⁵. לעומת זאת רש"י והרמב"ם סוברים שדין הכיבוס חל על הדם, וכן דיני השבירה, המריקה והשטיפה, חלים על טעם בשר החטאת הבלוע בכלי, ולא על הבגד או הכלי עצמם, אלא שיש תנאי לחיובים אלו – שיהיה כאן בגד לכבס, כלי חרס לשבור, וכלי נחושת למרק ולשטוף. לכן גם אם הכלי הישן אינו קיים יותר, והכלי שלפנינו הוא בגדר 'פנים חדשות' – דין המריקה והשטיפה עומד בתוקפו.

"רציף מרצף" - שיטת הראב"ד. כלי נחושת טמא שנתבטלה בו חטאת - לדעת הראב"ד יש למעוך אותו, ובכך הוא נטהר, ועדיין יש עליו שם 'כלי' הראוי למריקה ושטיפה, מפני שניתן לתקנו ביד.

סיכום

המשנה קובעת שכאשר כלי הטעון כיבוס, מריקה או

מערכה רמט. כיבוס מעילו של הכהן הגדול (צה,א)

להכניסו לעזרה בעודו בטומאתו – "קורעו, ונכנס ומכבסו במקום קדוש". מתוך כך מתעוררת השאלה, מה דינו של

במשנה (צד,ב) נאמר לגבי בגד שניתן עליו דם חטאת, שאם יצא חוץ לעזרה ונטמא שם, ואי אפשר

25. כך פירשו תוס' (צו,א ד"ה אלא) בשם רבנו תם גם את ההיתר להכניס לכבשן במקום לשבור את כלי החרס, שבכך נעשה הכלי כ'פנים חדשות'.